

UOT 811.1/8

ELNAZ ƏLİYEVƏ*

PARONİMİYA DİL HADİSƏSİ KİMİ

Paronimlərə gündəlik həyatda hər an təsadüf edildiyindən onlar hər zaman dilçilərin diqqətində olmuşlar. Ayırı-ayrı dilçilərin paronimlər haqqında müxtəlif fikir və mülahizələri mövcuddur və bu səbəbdən də paronimlər haqqında təklif olunan təriflər də müxtəlifdir. Paronimlər mənşəcə və səs forması və mənasına görə yaxın olan, bu səbəblərdən qarışıq salınması mümkün olan, ancaq faktiki olaraq fərqli və müxtəlif mənaya və işlənməyə malik olan, səhv olaraq qarışıq salınan, əvəzlənən sözlərdir.

Məqalə leksik sistemdə özünə yer tapan paronimlərdən bəhs edir. Məqalədə fonetik cəhətdən fərqlənən paronimlər; onların səciyyəvi xüsusiyyətləri, nitq hissələrinin iştirakına və morfoloji quruluşuna görə növləri tədqiq olunmuşdur.

Acar sözlər: *paronim, leksik, məna, paronimlərin morfoloji quruluşu, kök paronimlər, suffiks paronimlər, prefiks paronimlər.*

Dilçilikdə paronimlər çox az tədqiq olunmuşdur. Paronimlərlə bağlı ayırı-ayrı lüğətlərdə və bədii mətnin təhlilinə həsr olunmuş əsərlərdə müəyyən fikirlərə rast gəlmək olur. Ancaq bu problem, demək olar ki, xüsusi tədqiqat obyektı olmamışdır. Lakin bununla belə qeyd etməliyik ki, paronimlərə tamamilə başqa aspektdən yanaşılmışdır. Xüsusilə rusdilli linqvistik ədəbiyyatda paronimlər omonimiya və sinonimiya ilə birlikdə araşdırma mövzusu olmuşdur.

İlk öncə paronimlər anlayışını qısaca olaraq müəyyənləşdirək: “Paronim – yunan dilindən “para” yanında və “onyma, onoma” – “ad” sözlərinin birləşməsindən yaranıb, səslənməsinə görə yaxın, mənasına görə müxtəlif, yaxud qismən üst-üstə düşən eyniköklü sözlərə deyilir”. Məsələn, *economic - economical, human - humane, contemptuous - contemptible, industrial - industrious.*

Bəzi tədqiqatçılar paronimiyadan bəhs edərkən məhz eyniköklü sözləri nəzərdə tuturlar və bunu onların eyni morfoloji kökə malik olmaları ilə əsaslandırırırlar. Bəzi müəlliflər paronimiya anlayışına daha geniş yanaşaraq, səslənmə cəhətdən demək olar ki, eyni olan bütün sözləri paronim kimi qəbul edərək, onların eyni köklü olmadıqlarının fərqinə varmırlar: Məsələn: e.g. *personal – personnel, corps – corpse, alternately and alternatively, collision and collusion* [1, s. 101] və s.

Bəzi tədqiqatçılar isə bu anlayışın müəyyənləşdirilməsində sadələşdirməyə üstünlük verirlər. Məsələn, Y.Maruzo belə yazır: “*Paronim öz zahiri formasına görə başqa sözə yaxın olan sözdür*”. Ondan fərqli olaraq, O.S.Axmanova “*paronimlər*” terminini belə müəyyənləşdirir: “*Səslənməsinə görə yaxın olan, qismən də morfem tərkibinə görə üst-üstə düşən bu səbəbdən də nitqdə səhv salınan, yaxud cinas yaratmaq məqsədilə işlədilən sözlərdir*”. Frederik Vud isə “*paronim*” deyərək quruluşca və müvafiq olaraq, səslənmədə yaxınlığı olan sözləri nəzərdə tutur. E.İsmayılovanın fikrincə, “*paronimlər səslənmədə yaxın olan, müxtəlif mənalar ifadə edən və nitqdə səhv olaraq biri digərinin yerində işlədilən sözlərdir*”.

I often *think* about my work (Mən tez-tez işim haqqında *fikirləşirəm*);

Their ship didn't *sink* in the storm last winter (Onların gəmisi keçən qış tufanda *batmadı*). Bu cümlələrdəki *think* (*fikirləşmək*) və *sink* (*batmaq*) fəlləri bir səsə fərqlənən paronimlərdir.

Dildəki paronimlərin məcmusu olan paronimiya hadisəsi leksikanın xüsusi bir layını təşkil edir və həmahəngliyinə görə daha yaxın olan eyniköklü sözləri, yaxud fonetik tərkibinə və semantikasına görə ən yaxın olan müxtəlifköklü sözləri əhatə etməsi ilə səciyyələnilir. Bu cür sözlər semantik cəhətdən bir-birindən fərqləndirdiklərinə görə cümlədə bir-birini əvəz edə bilməzlər. Mənaca fərqli sözlər olan paronimlərin fonetik cəhətdən fərqlənməsi, ən azı bir səs

müxtəlifliyi ilə təzahürü onların mövcudluğunu şərtləndirən amillərdəndir. İngilis dilində sözlərin səs fərqi sözün müxtəlif yerlərində ola bilər:

1. Birinci hərfi, yaxud səsi fərqlənən paronimlər:

accept (qəbul etmək) – except (müstəsna olaraq); think (fikirləşmək) – sink (batmaq); sick (xəstə) – thick (qalın); till (qədər, kimi, – dək) – dill (şüyüd); fit (uyğun olmaq) – bit (bir az) və s.

2. Ortasındakı hərfi, yaxud səsi fərqlənən paronimlər:

collision (toqquşma, üz-üzə durma, konflikt) – collusion (gizli sözləşmə, əlbir olma); bear (ayı) – beer (pivə) – bare (çılpaq); complement (əlavə etmə, edilmə) – compliment (xoş söz, iltifat, tərif);

3. Sonuncu hərfi, yaxud sözün son hərfləri fərqlənən paronimlər:

physics (fizika-elm) – physique (fiziki göstərici, bədən quruluşu); economics (iqtisadiyyat elm kimi) – economy (iqtisadiyyat, təsərrüfat-sahə kimi); politics (siyasət-elm kimi) – policy (siyasət-sahə kimi) və s.

Paronimlər haqqında irəli sürülən bu mülahizələr az və ya çox halda paronimlərin səciyyəvi xüsusiyyətlərini əks etdirir ki, bu xüsusiyyət də onların oxşar tələffüzü, ancaq fərqli yazılış və mənalı sözlər kimi təzahürüdür [2, s. 6].

Corporal – Corporeal

Corporal = bodily, physically (cismani)

Eg: Many countries have abolished *corporal* punishment.

Corporeal = material, tangible (maddi)

Eg: It is very foolish to run after *corporeal* pleasures.

Sensitive - Sensible

Sensitive = easily affected, emotional (zərif, həssas)

Eg: Wordsworth was a *sensitive* poet.

Sensible = reasonable (ağıllı, insafli, tədbirli)

Eg: Rani is always *sensible* of her mother's love and affection.

Popular - Populous

Popular = famous (məşhur)

Eg: Jesus is a *popular* singer.

Populous = crowded (gur, sıx, sıx əhalisi olan, basırıq)

Eg: China is a *populous* country.

Economic – Economical

Economic = relating to economics (iqtisadi)

Eg: No political party has tried to improve the *economic* conditions of our country.

Economical = inexpensive (qənaətcil)

Eg: I appreciate the *economical* ways of my friend [5].

İngilis dilində paronimlər nitq hissələrinin iştirakına görə aşağıdakı kimi qruplaşır:

1. Paronimlərin ancaq isimdən ibarət olan qrupu:

courage (hünər)-carriage (vaqon), cost (qiymət)-coast (sahil), draught (yelçəkər)-draughts (şaşki), sergeant (serjant)-surgeon (cərrah), diary (gündəlik)-dairy (südçü dükkanı), collision (toqquşma, çarpışma, üz-üzə durma, konflikt)-collusion (gizli sözləşmə, əlbir olma), resident-president və s.

2. Paronimlərin isimlə sifətdən ibarət olan qrupu:

bear (ayı) – bare (çılpaq);

model (model) – modal (modal);

law (qanun) – low (alçaq);

personnel (şəxsi heyət) – personal (şəxsi);
worse – [wə:s]-*daha pis* – verse-[və:s] - *şeir* və s.

3. Paronimlərin ancaq sifətdən ibarət olan qrupu:

angry-[‘æŋgri]-*qəzəbli, acıqlı* – hungry-[‘hʌŋgri]-*ac*;
thick-[θɪk] *qalın* – sick-[sɪk]-*xəstə* və s.

4. Paronimlərin ancaq feldən ibarət olan qrupu:

close-[klouz]-*bağlamaq* – clothe [klouð]-*geydirmək*;
raise-[reɪz]-*qaldırmaq* – rise-[raɪz]-*qalxma*;
think-[θɪŋk]-*fikirləşmək*-sink – [sɪŋk]-*batmaq* və s.

5. Paronimlərin fel və digər nitq hissəsindən ibarət olan qrupu:

accept-(feil)-qəbul etmək – except-(sözünü)-müstəsna olaraq;
thing-[θɪŋ]-(*şey, əşya*) – sing-[sɪŋ]-*mahnı oxumaq*;
thing-[θɪŋ]-(*şey, əşya*) – think-[θɪŋk]-*fikirləşmə*;
hope-[houp]-*ümid* – hop-[hɒp]-*hoppanmaq*;
lock-[lɒk]-*qıfılmaq* – luck-[lʌk]-*bəxt, tale* [2, s. 9].

Nitqdə isə paronimiya bir hadisə kimi özünü onda göstərir ki, şifahi, yaxud yazılı nitqdə bu həmahəng sözlərin bir-birinin yerində işlədilməsi arzuolunmaz yanlışlıqların meydana gəlməsinə səbəb olur, hərçənd ki, bu halda dilin savadlı daşıyıcısı dinləyərkən, yaxud oxuyarkən dil normasının pozulmasını dərhal hiss edir. Xarici dillərin öyrədilməsi zamanı isə bu hadisə “*dağıdıcı xarakter*” daşıyır, belə ki, dilin lüğət ehtiyatının dəqiq öyrənilməsinə mane olur. Hər iki halda nitqdə dil normalarının pozulması ilk növbədə psixolinqvistik səbəblərdən baş verir [3, s. 21].

Paronimlərin mənalарının qarışdırılması onunla izah oluna bilər ki, paronim cütlüyün komponentləri strukturuna və səs tərkibinin ümumilliyinə, yaxud oxşarlığına əsaslanaraq psixoloji cəhətdən səs tərkibindəki oxşarlığın səhv olaraq semantikaya da aid edilməsinə səbəb olur. Paronimiya dil hadisəsi kimi münasibətdə bütün tədqiqatçılar həmrəydilər, lakin onun dil faktı kimi dəyərləndirilməsində, yəni paronimlərə münasibətdə elmi ədəbiyyatda fikir ayrılığı müşahidə olunur.

Leksik paronimlər özlərinin morfoloji strukturuna görə aşağıdakı qruplara bölünür: kök paronimlərə, məsələn, “*marrow - narrow*”; complement (əlavə etmə, edilmə) – compliment (xoş söz, iltifat, tərif). Suffiks paronimlərinə, məsələn, “*movemover - movie*”; populyar (məşhur, hamıya məlum, geniş yayılmış, tanınmış) – populous (əhalisi sıx olan, gur, izdihamlı). Prefiksəl paronimlərinə, məsələn, “*microcosm – macrocosm*”; preposition (sözünü) – proposition (təklif, təklif etmə); anterior (qabaq, ön, qabaqkı, əvvəlki) – interior (daxili, daxili hissə) [3, s. 15].

Bəzi tədqiqatçılar ingilis dilində olan paronimlərin yuxarıda sadalanan tiplərinə əlavə olaraq fərqlənən dördüncü tipi də qeyd edirlər:

Sait səslərin uzunluğu və qısalığı baxımından fərqlənən paronimlər. Məsələn:

bean-[bi:n]- <i>paxla</i> – bin-[bɪn]- <i>zibil vedrəsi</i> ;	heal-[hi:l]- <i>sağaltmaq</i> – hill-[hɪl]- <i>təpə</i> ;
beat-[bi:t]- <i>döymək, vurmaq</i> – bit-[bɪt]- <i>az</i> ;	heat-[hi:t]- <i>istilik</i> – hit-[hɪt]- <i>vurmaq</i> ;
dark-[da:k]- <i>qaranlıq</i> – duck-[dʌk]- <i>ördək</i> ;	feet-[fi:t]- <i>ayaqlar</i> – fit-[fɪt]- <i>əhvali-ruhiyyə</i> ;
deal-[di:l]- <i>iş, əmək</i> – dill-[dɪl]- <i>şüyüd</i> ;	seek-[si:k]- <i>axtarmaq</i> – sick [sɪk]- <i>xəstə</i> ;
feat-[fi:t]- <i>hünər</i> – fit-[fɪt]- <i>əhvali-ruhiyyə</i> ;	sheep-[ʃi:p]- <i>qoyun</i> – ship-[ʃɪp]- <i>gəmi</i> [2] və s.

İngilis dilinin paronimiyasından bəhs edərkən aşağıdakıları qeyd etmək lazımdır:

- onlarda cütlüyün komponentlərinin həmahəngliyi səciyyəvidir;
- komponentlərin hər birinin keyfiyyətə müstəqilliyi səbəbindən onların bir-birini əvəz etməsi qeyri-mümkündür;
- sözlərin müxtəlif cür sıralanması onların müxtəlif funksiya daşımalarını əks etdirir;

- funksiyaların müxtəlifliyi sözlərin müxtəlif cür sıralanmasına təsir göstərir;
- paronimik söz birləşmələrində sözlərin sıralanması onları əmələ gətirən leksik vahidlərə diqqətlə yanaşmağı tələb edir;
- söz birləşmələrinin qarşılıqlı münasibəti əsasında qurulmuş, özünün semantik özəyinə malik olan, amma ya komponentlərinin səciyyəsi, ya da onların sıralanması qaydası ilə fərqlənən həmahəng sintaktik strukturlardan hər biri müstəqil fikri əks etdirir;
- komponentlərin mənasının fərqliyi tam əksliyə qədər çata bilər [4, s. 25].

Əksər paronimlər müxtəlif mənə incəlikləri ilə fərqlənirlər. Mənə cəhətdən kəskin fərqlənən paronimlər azlıq təşkil edir. Digər qrup paronimlərə isə semantik cəhətdən oxşar olub, leksik uyğunluqca fərqlənənlər aiddir. Paronimlər həm də stilistik rəngarənglikdən, işlənmə yerindən asılı olaraq fərqlənirlər. Bəzi müəlliflər paronimləri tədqiq edərkən onların omonim, sinonim və antonimlərlə əlaqəsi məsələlərinə də toxunurlar. Ş.Balli paronimiya ilə omonimiyanın yaxınlığını göstərərək, onları “psevdo omonimlər” adlandırır. Lakin paronimlərlə omonimlər bir-birinə yalnız oxşayırlar. Omonimiyada mənaca müxtəlif olan sözlərin bütöv müvafiqliyi müşahidə olunursa, paronimiyada bu yalnız nisbi xarakter daşıyır, çünki onlar söz yaradıcılığında mütləq hər hansı bir müxtəlifliyə malik olurlar. Söz paronimin kökündə etimoloji cəhət, söz omonimin kökündə yalnız təsadüfi müvafiqlik olur ki, bu da özünü yazı və tələffüzdə əks etdirir. Məsələn:

alms (*sədəqə*) - arms (1. *qollar*; 2. *silahlar*) - [a:mz];

blue (mavi, göy) - blew (blow-əsmək felinin keçmiş zaman forması) - [blu:];

found (əsası qoymaq) - found (find-tapmaq felinin keçmiş zaman forması)-[faund];

thought (fikir, düşüncə) - thought (to think - fikirləşmək felinin keçmiş zamanı);

Paronimlər sinonimlərdən də fərqlənirlər. Paronimiyada eyni cür səslənən sözlər arasında mənaca fərqlər o qədər güclüdür ki, bir sözü digəri ilə əvəz etmək mümkünsüzdür. Sinonimlərsə mənə cəhətdən az-çox fərqlənsələr də, müəllif üçün uyğun seçim imkanı genişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bəzən paronimlərin sinonimlərə keçmək faktlarına da rast gəlinir. Bu, paronim sözlərin nitq prosesində qarşılaşdırılması nəticəsində baş verir və müəyyən zaman axını tələb edir. Lakin keçmiş paronimlərin qarşılıqlı dəyişməsi yalnız o zaman mümkündür ki, yaranan yeni mənə lüğətlərdə əks olunsun.

Paronimlərin mənə fərqləri adətən antonimliyə uğramır, çox nadir hallarda bəzi paronimlər mətn daxilində ziddiyyətə çevrilirlər.

Bəzən bir cümlədə eyni vaxtda iki paronim sözə rast gəlmək olur ki, bununla onların mənə müxtəlifliyi ön plana çəkilir.

Ravi Varma is a great *artist* but Nagarjuna is a popular film *artiste*.

Artist = an expert in fine arts (rəssam) *Artiste* = an actor by profession (aktyor, artist)

John Keats was a great *imaginative* poet and he didn't live in *imaginary* world.

Imaginary = unreal (xəyal, qeyri-real) *Imaginative* =creative (yaradıcı) [6].

Dil öyrənmədə çətinlik yaradan ən çox xaricidilli sözlərin paronimləridir, çünki onların sözdüzəltmə strukturu danışana aydın deyil, söz dil daşıyıcısı üçün motivləşməyib. Bu cür sözlər çox vaxt elm və texnikanın müxtəlif sahələrini əhatə edən və az işlənən, terminoloji leksikaya məxsus olurlar. Əgər danışan sözün semantikasını bilmirsə, onda onun təfəkküründə birinci yerdə formal əlaqələr irəli çəkilir. Burada fonetik oxşarlıq semantik yaxınlığın nəticəsi olaraq qəbul edilir.

Paronimlərdən çox zaman xüsusi üslubi məqsədlə istifadə edilir. Bununla belə, məqsədli, bilərəkdən leksik paronimlər kimi həm də leksik-qrammatik, müxtəlif nitq hissələrinə aid olan paronimlərə də təsadüf edilir. Bu və ya digər paronimin seçimi onun əlaqələndirilməsi, qarşılaşdırılması, onlara təsadüf edilməsi danışanın məqsəd və niyyətindən asılıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Вишнякова О.В. О проблемах паронимии // Вопросы языкознания. Москва, 1978, № 4, с. 97-115.
2. Əliyeva S. İngilis dilində paronimlər: Filol.fəl.dok. ... dis. avtoref. Bakı, 2012, s. 11.
3. Əsgərova X. Müasir alman dilində paronimlər və onların struktur-semantik xüsusiyyətləri, Filol.fəl.dok. ... dis. avtoref. Bakı, 2014, s. 24.
4. Т. Халилова Паронимия и паронимазия, Filologiya məsələləri, № 15 2017, 25.
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/Paronym>
6. <https://www.dailywritingtips.com/paronyms-and-paronyms/>

**Naxçıvan Dövlət Universiteti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
e-mail: elnazela@gmail.com*

Aliyeva Elnaz

Paronyms as a language phenomenon

As paronyms were met at any moment in everyday life, they always were the focus of linguists. Different linguists have different ideas and interpretations about the paronyms, and therefore the definitions of the paronyms are different. Paronyms are words that are close to origin and sound form which can be confused for these reasons, but which are actually different and have different meanings.

The article deals with the paronyms that find their place in the lexical system. In the article it is investigated phonetically distinct paronyms, the characteristic features of them, the types of paronyms according to the participation of the parts of speech and morphological structure.

Keywords: *paronym, lexical, word, meaning, morphological structure of paronyms, root paronyms, suffixal paronyms, prefixal paronyms.*

Эльназ Алиева

Паронимы как языковое событие

Поскольку паронимы встречались в любой момент в повседневной жизни, они всегда были в центре внимания лингвистов. Разные лингвисты имеют разные идеи и интерпретации относительно паронимов, и поэтому определения паронимов различны. Паронимы – это слова, близкие к происхождению и звуковой форме, которые можно спутать по этим причинам, но на самом деле они разные по значению.

В статье рассматриваются паронимы, которые находят свое место в лексической системе. В статье исследуются фонетически разные паронимы, их характерные особенности, типы паронимов по участию частей речи и морфологическое строение.

Ключевые слова: пароним, лексическое, слово, значение, морфологическая структура паронимов, корневые паронимы, суффиксальные паронимы, префиксальные паронимы.

(AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant: 06.03.2020

Son variant: 15.06.2020

AXTARIŞLAR ● RESEARCHES ● ПОИСКИ